

๕ ศิลปะกับมนุษย์

นภาพ มนต์สิง

จอห์น ดิวอี้ นักการศึกษา กล่าวว่า "ศิลปะเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ และจะเป็นการผลิตที่หลากหลายที่แยกศิลปะออกจากชีวิต" เหตุผลที่สอดคล้องกับความคิดนี้ จะเห็นว่าการดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องการความสะดวกสบายทั้งทางกาย และความสุขทางใจ เป็นสิ่งที่มีชีวิตที่ดีกว่า ซึ่งไม่มีในสิ่งที่มีชีวิตประเภทอื่น เหตุผลไม่ชอบทำอะไรที่จำใจ สามารถคิดวิเคราะห์ เปรียบเทียบ ทำให้เกิดการพัฒนอย่างสร้างสรรค์ เพื่อนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีกว่า ซึ่งไม่มีในสิ่งที่มีชีวิตประเภทอื่น ที่การดำเนินชีวิต เป็นเพียงแต่เป็นสัญชาตญาณเพื่อเอาชีวิตรอด และสิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ที่เรียกว่า เป็น "ศิลปะ" เป็นหลักฐานเพียงอย่างเดียวที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญการพัฒนา อันเป็นศักยภาพในความสามารถของมนุษย์ตั้งแต่อดีต มีทั้งสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ หรือศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อไว้ใช้ เรียก "ประยุกต์ศิลป์" และสร้างขึ้นเพื่อสนองอารมณ์ ประเทืองอารมณ์ ทำให้เกิดความปิติ ชื่นชม ยินดี หรือศิลปะที่สร้างขึ้นเพื่อไว้ชมเรียก "จิตรศิลป์" ซึ่งมีรายละเอียดคือ

๑. ประยุกต์ศิลป์ (Applied Arts)

คือศิลปะที่มุ่งประโยชน์ทางการใช้สอยเป็นอันดับแรก ได้แก่

๑.๑ ศิลปะการตกแต่ง (Decorative Art)

๑.๒ อุตสาหกรรมศิลป์ (Industrial Art)

๑.๓ ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art)

๑.๔ นิเทศศิลป์ (Communication Art) หรือ พาณิชยศิลป์ (Commercial Art)

๒. จิตรศิลป์ (Fine Arts)

คือศิลปะที่มุ่งความดีงาม มุ่งสนองอารมณ์เป็นอันดับแรก โดยแบ่งลักษณะตามการสัมผัส ได้แก่

๒.๑ ทัศนศิลป์ (Visual Arts) เป็นศิลปะที่รับรู้คุณค่าด้วยการเห็น ได้แก่ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ภาพพิมพ์ ภาพถ่าย และเทคนิคผสม เป็นต้น

๒.๒ โสตศิลป์ (Audio Arts) เป็นศิลปะที่รับรู้คุณค่าด้วยการฟัง ได้แก่ ดนตรี ขับร้อง และวรรณกรรม เป็นต้น

๒.๓ โสตทัศนศิลป์ (Audio Visual Arts) ได้แก่ ศิลปะที่รับรู้คุณค่าด้วยการฟังและการเห็น ได้แก่ ศิลปะผสม (Mixed Art) ที่แสดงออกทางการเคลื่อนไหวภาพ และดนตรี (หรือเรียกว่า ศิลปะการแสดง Performing Art) และภาพยนตร์ด้วย เป็นต้น

ศิลปะสร้างขึ้นเมื่อใดและเกี่ยวข้องกับมนุษย์อย่างไร

ในทางวิชาการศิลปะกล่าวไว้ว่า "ไม่มีงานศิลปะชิ้นไหนที่ปราศจากสิ่งเร้า" อันได้แก่วิวทัศนศิลป์ที่มนุษย์ทั้งทางธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น รวมไปถึงพฤติกรรมของมนุษย์ ตลอดจนถึงเหตุการณณ์และปรากฏการณณ์ต่าง ๆ เมื่อมนุษย์ได้สัมผัส ทั้งที่มนุษย์ทั้งปวงและไม่มีปรางณณ์ มีผลต่ออารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้มนุษย์สะท้อนถึงความรู้สึก และแสดงออกเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ ตั้งแต่มนุษย์รู้จักตอบสนองสิ่งเร้า ทางอภิปกริยา ถ้าเกิดจากความ

เบิกบานยินดี ก็รู้จักการเคลื่อนไหวตามตนเองเสียง และสามารถสร้างสิ่งที่ใช้แทนเสียง อันได้แก่เครื่องดนตรีประเภท ดีดลีดตีเป่า นำมาใช้ประกอบการละเล่นการแสดงในกิจกรรมรื่นเริง พิธีกรรม หรือโอกาสต่าง ๆ ที่มีเอกลักษณ์ทางสังคมเฉพาะถิ่น

การที่มนุษย์ต้องการความสะดวกสบาย รู้จักการสร้างบ้านเรือนแทนถ้ำ รู้จักการตกแต่งบ้านเรือน รู้จักสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ และสิ่งอำนวยความสะดวก รู้จักสร้างสิ่งต่าง ๆ ตามความเชื่อ หลักฐานทางการสร้างสรรค์จากอดีตถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นศักยภาพของมนุษย์ ที่แตกต่างไปจากการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิตประเภทอื่นชัดเจน

บทบาทของครูและผู้ปกครองต่อศิลปะ

มนุษย์มีความสามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ จากผู้ใหญ่สู่เด็ก จากพ่อสู่ลูก จากผู้นำทางสังคมสู่บุคคลในสังคม จากอาจารย์สู่ศิษย์ จนพัฒนาการเรียนการสอนสู่ระบบการศึกษา และใน พ.ศ.๒๕๖๐ โรงเรียนเพาะช่างได้เปิดแผนกฝึกหัดครู ผลิตครูผู้สอนศิลปะ ให้โรงเรียนในกระทรวงธรรมการ อันเป็นกระทรวงที่กำกับกับการดูแลการศึกษาในขณะนั้น เป็นแห่งแรก

ในอดีตการเรียนการสอนศิลปะเป็นแบบเชิงช่าง ให้ผู้เรียนทำตาม หรือกำหนดให้ทำตามให้เห็น เช่นให้เขียนรูป คน สัตว์ ผลไม้ ขวดน้ำ แก้วน้ำ เป็นต้น ผู้เรียนก็ได้รับประสบการณ์เหมือนการคัดลายมือที่ครูเขียนให้บนกระดานดำเท่านั้น ปัจจุบันเด็กที่เรียนศิลปะโชคดีที่การกำหนดหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔ เป็นหนึ่งในแปดกลุ่มสาระการเรียนรู้ คือ

๑. กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย
๒. กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์
๓. กลุ่มการเรียนรู้วิทยาศาสตร์
๔. กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม
๕. กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา
๖. กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
๗. กลุ่มการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี
๘. กลุ่มการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ

แต่ละกลุ่มสาระของหลักสูตร มีการอบและแนวทางการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาความรู้ให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร โดยกำหนดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ แต่ละช่วงชั้นไว้ชัดเจน ซึ่งกลไกที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์คือ “ครู” ซึ่งทำหน้าที่สอนและอบรม ที่มีผู้ได้ให้ความหมายไว้หลายความหมาย โดยทัศนะของผู้เขียน “ครู” หมายถึงผู้สร้างสรรค์ทรัพยากรมนุษย์ให้พัฒนาการด้านต่าง ๆ ตามเอ็กทิภาพของแต่ละบุคคล การจะสอนวิชาใดช่วงชั้นใด ครูจะต้องตระหนักว่าผู้เรียนมีความแตกต่างระหว่างบุคคล ด้านวุฒิภาวะ ทางกาย ทางอารมณ์ ตลอดจนประสบการณ์ สิ่งแวดล้อม สังคม ฐานะ และการเลี้ยงดูที่ไม่เหมือนกัน ศักยภาพด้านต่าง ๆ ของเด็กจึงไม่เหมือนกันด้วย ครูนอกจากจะมีความรู้ที่สอนแล้ว ยังต้องมีหลักและจิตวิทยาการเรียนการสอน และจะต้องมีความสามารถในทางการจัดการ การคิด การพัฒนา และการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะโรงเรียนระดับประถมศึกษาครูจะยังคงมีปัญหามาก ครูผู้สอนศิลปะที่จบมาจากศิลปศึกษาโดยตรงมีน้อย อีกทั้งความพร้อมด้านวัสดุอุปกรณ์ของได้ระดับประถมศึกษาศึกษาในชนบทมีน้อยเช่นกัน

วิชาและกิจกรรมทางศิลปะมีความสำคัญต่อการพัฒนาเด็กมาก โดยเฉพาะทางอารมณ์อันจะนำไปสู่สุนิยมที่ดี ปกติเด็กชอบสร้างสรรค์งานศิลปะอยู่แล้ว ทั้งที่บ้านและที่โรงเรียน ขึ้นอยู่กับการจัดประสบการณ์ การให้ออกาส ความเข้าใจของผู้ปกครองและครูผู้สอน ต้องตระหนักว่าขณะที่เด็กสร้างสรรค์งานศิลปะนั้น เด็กกำลังเจริญเติบโต จึงไม่ควรสกัดกั้น ตรงข้ามควรให้ออกาส ส่งเสริมและจัดการให้ไปตามที่เด็กต้องการ ไม่ควรยึดผลงานเป็นเป้าหมาย การให้เด็กทำงานโดยผู้สอนเป็นแม่แบบ คอยกำหนด การชี้แนะเพื่อวัดผลทางรางวัล มิใช่ผลสัมฤทธิ์ทางการสอน ศิลปะที่พึงประสงค์ การสอนควรให้เด็กแสดงออกทางศิลปะตามความต้องการ เพื่อเด็กได้แสดงศักยภาพของเด็กตัวเองสำคัญกว่า เด็กจะมีความแตกต่างระหว่างบุคคล ตามปัจจัยที่กล่าวมาแล้ว การประเมินผลก็ไม่ควรจะเอาผลงานมาเปรียบเทียบกัน ไม่ควรเอาความรู้สึกส่วนบุคคล และกติกาดังเด็กไม่รู้มาเป็นเครื่องตัดสิน ควรจะมองการพัฒนาการในแต่ละวัยดูวัตถุประสงค์ของกิจกรรม ครูควรมีการบันทึกการประเมินกิจกรรม ว่าเด็กคนใดมีปัญหาที่ควรแก้ไข พัฒนาในเรื่องใด อย่างไร เมื่อเด็กทำกิจกรรมได้เป็นอย่างดีว่าปัญหาจากกิจกรรมที่ผ่านมามีอะไรให้เด็กแก้ไขได้หรือไม่ เปรียบเทียบონหมอริศึกษาคนใช้ ต้องดูประวัติเด็กก่อน ถึงจะรักษาอาการของโรคได้ถูก

การสอนศิลปะให้บรรลุจุดมุ่งหมายมีกระบวนการต่างกับวิชาอื่น การกำหนดกิจกรรมภายใต้วัตถุประสงค์เดียวกัน ผลที่ออกมาหลากหลายมากกว่าจำนวนผู้เรียน กำหนดโดยประมาณได้ว่าจำนวนเด็ก x จำนวนวัตถุประสงค์ = จำนวนประเด็นที่ควรชี้แจงให้เด็กทราบ ถ้าถามว่าทำไมต้องเป็นอย่างนี้ คือถ้าครูประเมินผลงานเพียงแต่ให้คะแนน แล้วเด็กจะรู้ส่วนดี และข้อบกพร่องที่ควรนำไปสู่การแก้ไขที่ส่งผลไปถึงการพัฒนาได้อย่างไร ครูจึงควรนำหลักการวิจารณ์มาใช้ โดยสรุปวิจารณ์หมายถึง การแสดงความคิดเห็นต่อผลงานเป็น การประเมินค่า โดยการที่สามารถชี้ให้เห็นส่วนดี ส่วนที่ควรปรับปรุงแก้ไข ตลอดจนถึงวิธีการปรับปรุงแก้ไข และควรระวังในการช้ข้อบกพร่อง ซึ่งเป็นเรื่องละเอียดอ่อนอย่าให้เป็นการประจาน อันจะทำให้ผลเสียต่อเด็ก และการวิจารณ์ครูควรจะมีความสามารถตีความเข้าใจภาษาศิลปะที่เด็กแสดงออกทางผลงานได้ คุณสมบัติที่สำคัญของครูศิลปะอีกประการหนึ่ง คือ ความจริงใจและจริงใจ อันสะท้อนให้เห็นถึงความรับผิดชอบ และยังคงเข้าใจธรรมชาติของเด็ก ปกติเด็กระดับประถมศึกษาชอบเล่น หรือทำกิจกรรมกับเพื่อน ก็ควรจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เด็กทำงานเป็นกลุ่มบ้าง เป็นการสอนเรื่องสังคมได้แก่ เด็ก ให้รู้จักแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ รู้จักบริหารการจัดการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น รู้จักประนีประนอมร่วม ใจกว้างไม่เห็นแก่ตัว

การสอนวิชาภาษาไทย ในปัจจุบัน นิยมนำวิชาศิลปะไปบูรณาการกับทุกวิชา ไม่ว่าจะเป็นวิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ และสังคมศึกษา และวิชาที่จะต้องสอนแบบบูรณาการอยู่แล้ว คือวิชาศิลปะและการแสดง การเรียนการสอนศิลปะให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตรได้เพียงใดขึ้นอยู่กับครู

บทบาทของผู้สร้างศิลปะ

มนุษย์ทุกคนมีความสามารถในการสร้างสรรค์งานศิลปะได้ทั้งสิ้น เพื่อสนองความต้องการของตัวเองและสังคม รวมไปถึงศิลปะที่สร้างขึ้นตามความเชื่อ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เฉพาะถิ่น และประเทศชาติโดยส่วนรวม นับเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า ยกที่จะนำมาเสนอได้หมด จึงขอนำเสนอเพียงบางประเภทเท่านั้น คือ ศิลปะชาวบ้าน

ศิลปะชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาเฉพาะถิ่น สร้างงานศิลปะเพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิต มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งในด้านแนวคิด รูปแบบ วัสดุ เทคนิคและวิธีการที่รับการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่อดีต ถูกพัฒนาให้สอดคล้องกับปัจจุบันจากภูมิปัญญาของชาวชนบททางไกลความเจริญ ถูกพัฒนาจนเป็นที่รู้จักแพร่หลายเป็นที่รู้จักได้รับนิยมทั้งในและต่างประเทศ เช่น งานศิลปะในโครงการศิลปะอาชีพ ของสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ การพัฒนาศิลปะพื้นบ้านและศิลปะชุมชน เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ซึ่งส่งผลไปสู่เศรษฐกิจชุมชน จึงขอเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาศิลปะอันเป็นมรดกที่มีอยู่ควรพัฒนาดังนี้

๑. พัฒนาด้านประโยชน์ อาจจะไปใช้ประโยชน์อื่นได้มากนักอย่าแค่นี้
๒. พัฒนารูปแบบ อาจจะใช้วิธีการเพิ่มเติม ตัดทอน ขยาย หรือย่อส่วน เพื่อนำไปสู่ประโยชน์อื่นที่หลากหลาย
๓. พัฒนาการตกแต่ง อาจจะพัฒนาเกี่ยวกับลวดลาย วัสดุ และวิธีการตกแต่ง ทั้งผลิตภัณฑ์เดิม และผลิตภัณฑ์ที่พัฒนารูปแบบแล้ว
๔. พัฒนาวัสดุ โดยการใช้วัสดุทดแทนเพื่อลดต้นทุน เพื่อความคงทน หรือเพื่อประโยชน์ที่ดีกว่า ทั้งผลิตภัณฑ์เดิม และผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาแล้วเช่นกัน
๕. พัฒนาทางเทคนิค วิธีการ รวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ เพื่อความสะดวกความรวดเร็วในการผลิต

แนวทางการพัฒนานี้ ถ้าเรานำไปพัฒนางานศิลปะพื้นบ้านขึ้นได้ จะทำให้ได้รูปแบบใหม่ ประโยชน์ใหม่ คงจะได้รับค่านิยม มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ และสอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน

อนึ่ง ศิลปะชาวบ้านยังมีแหล่งงานประเภทจิตรศิลป์ด้วย อันได้แก่ศิลปะการละเล่น และการแสดงพื้นบ้าน

ศิลปะกับวัฒนธรรม

สองเรื่องนี้มักจะเรียกรวมกันว่าศิลปะวัฒนธรรม เพราะทุกวัฒนธรรมจะแสดงออกให้เห็นในผลงานศิลปะด้วย สิ่งที่เราปฏิบัติสืบทอดกันมา ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ และการดำเนินชีวิต ล้วนเป็นวัฒนธรรมทั้งสิ้น ในที่นี้จะขอกล่าวเพียงตัวอย่างให้เห็นว่าวัฒนธรรมก่อให้เกิดศิลปะได้อย่างไรเท่านั้น เช่น

- วัฒนธรรมทางการประกอบอาชีพ คนไทยเรามีอาชีพทางการเกษตร เช่น ทำไร่ ทำนา ทำสวน ทำการประมง เครื่องมือเครื่องใช้จากการประกอบอาชีพนั้น ๆ ไม่ว่า ไถ คราด เครื่องมือที่ใช้ในการดำกล้า ล่าสัตว์ ก็เป็นผลงานศิลปะที่สร้างเพื่อประโยชน์ทั้งสิ้น

- วัฒนธรรมทางความเชื่อ เป็นความเชื่อทางศาสนาทุกศาสนาและความเชื่ออย่างอื่น ก็ปรากฏผลงานศิลปะให้เห็น ทั้งทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และศิลปะประดิษฐ์

- วัฒนธรรมทางการแต่งกาย แสดงให้เห็นจากเสื้อผ้า เครื่องประดับ ตกแต่ง

- วัฒนธรรมทางการกิน จะเห็นได้จากภาษาชะ การจัดอาหาร ภาษาน้ำที่ใช้ หุงต้ม ก็จะแตกต่างกัน เช่น ภาษานะคะคอดอต กันผาย จะเกิดจากวัฒนธรรมทางการกินข้าว เป็นต้น

- วัฒนธรรมทางภาษา ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน ก็เกิดเป็นศิลปะ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ทำนองเสนาะ เป็นต้น

ปัจจุบันมีหน่วยงานทำหน้าที่อนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริมวัฒนธรรม ทั้งในระดับประเทศ ระดับจังหวัด เช่น สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ตลอดจนศูนย์ฯ สำนักศิลปวัฒนธรรมของจังหวัด ของสถานศึกษา ของหน่วยงาน ภาครัฐ และเอกชน กระจายอยู่ทั่วภูมิภาค รวมไปถึงนักอนุรักษ์บางกลุ่มซึ่งเน้นทางส่งเสริมอนุรักษ์และพัฒนาการทำไปพร้อมกันควรมีวิธีการและจุดมุ่งหมายที่แน่ชัด เช่น อนุรักษ์เพราะมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อนุรักษ์เพราะมีน้อย เป็นของหายาก พัฒนาเพื่อให้มีผลต่อเศรษฐกิจ พัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับสังคมยุคปัจจุบัน และสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ คือต้องยอมรับว่าศิลปะวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต

จะอยู่ได้ต้องพัฒนาเปลี่ยนแปลง ให้สอดคล้องกับยุคปัจจุบันเช่นเดียวกัน เหตุผลเพราะมนุษย์ไม่ชอบทำอะไรจำเพาะประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม สังคมยุคข่าวสาร วัฒนธรรมจากสังคมภายนอกเข้ามามีบทบาทต่อสังคมไทย และจะไม่เป็นการแปลกหรือมีปัญหาค่าแต่ประการใด และจะเป็นประโยชน์มากเสียด้วย ถ้าสิ่งที่มีจากสังคมภายนอกเป็นสิ่งที่ดี ถ้าหากการอนุรักษ์เป็นการรักษาไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลง สิ่งเหล่านั้นก็จะหลุดจากวงโคจรของการดำรงชีวิตโดยสิ้นเชิง จะเหลือเพียงการบันทึก และสูญหายไปจากความทรงจำในไม่ช้า จะเปลี่ยนแปลงอะไร ก็ควรจะตระหนักถึงเอกลักษณ์ที่ต้องรักษาไว้ควบคู่กันไปด้วยการพัฒนาให้ร่วมสมัย

ศิลปะกับศาสนา

ศาสนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความศรัทธาเชื่อถือ หลักคำสอนของศาสนาทุกศาสนาเป็นแนวทางที่ทำให้คนคิดดี ทำดี และนำไปสู่ความเป็นคนดี ทำให้เกิดเอกภาพทางสังคม และอยู่กันด้วยความสุข

ผลงานศิลปะทางศาสนา เกิดขึ้นจากแรงผลักดันทางสังคม เพื่อให้มีสถานที่ประกอบพิธีกรรมและยึดเหนี่ยวจิตใจ อันเนื่องมาจากความศรัทธา สิ่งที่สร้างขึ้นส่วนมาก จะสร้างขึ้นจากความศรัทธาทางความเชื่อ ศิลปกรรมทางศาสนาที่เห็นได้ทั่วไป มีคุณค่าทั้งทางรูปแบบ เรื่องราว และเนื้อหา สิ่งที่สร้างขึ้นด้วยความศรัทธา จะถูกสร้างด้วยความตั้งใจ มีความละเอียดอ่อน ประณีต มีคุณค่าต่อผู้ได้สัมผัสมากกว่างานประเภทจิตรศิลป์ทั่วไป สมองภาวะทางอารมณ์ จิตใจ ทั้งในด้านความคิด ความงาม ทำให้เบิกบาน ยินดี มีสมาธิ สำรวม ธรรมดากว่าที่เราได้สัมผัสสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น ก็สะท้อนส่งผ่านลงมายังความรู้สึก ธรรมชาติของต้นไม้ ใบหญ้า ที่สมบูรณ์ จะทำให้เรารู้สึกสดชื่น เรามีความรู้สึกต่อคนที่ยิ้มกับเรา เหมือนกับสิ่งที่เขาแสดงออกเวลาเราไหว้พระพุทธรูป เราจะมีความรู้สึกต่างไปจากการไหว้บุคคลโดยทั่วไป ถ้าหากเราพิจารณาสิ่งที่เราไหว้ คือพระพุทธรูป ซึ่งมีได้เหมือนร่างกายคนธรรมดา แต่เป็นกายตรัสรู้ ซึ่งผู้สร้างสร้างด้วยปัญญา จะเห็นพระพักตร์อัมเิบ แสดงความยินดี ปิด

ลักษณะที่เกิดจากระบบโบ้ดิง เส้นโค้งของมวลรวม ไม่แสดงกล่อมเนื้อที่เกร็ง แสดงลักษณะที่สอดคล้องต่อความรู้สึกผ่อนคลาย โดยอาการพิงจรณา เกี่ยวกักับ อากัปริกริยาของพระพุทธรูปที่ปรากฏ เรามักจะมีความรู้สึกเป็นสุข ลืมความทุกข์ อยู่ในสมาธิอย่างน่าอัศจรรย์ ดังคำกล่าวของ ศ. ศิลป พีระศรี ที่ว่า "ความรู้สึกที่บอก ไม่ถูก ไม่สามารถอธิบายได้ นี่และคือหัวใจของศิลปะ"

ศิลปะกับศิลปิน

ศิลปิน (Artist) เป็นคำที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลตะวันตก เดิมคนที่ทำงาน ศิลปะเรียกว่า "ช่าง" เช่น ช่างเขียน ช่างปั้น เมื่อเราได้รับอิทธิพลตะวันตก เราเรียกว่า "จิตรกร ประติมากร" แทนคำว่าช่างเดิม โดยเรียกรวมกันว่า "Artist" ซึ่งแปลว่า ศิลปิน ปัจจุบันนำไปใช้กับผู้สร้างงานประเภทอื่น บางคนเข้าสู่วงการศิลปะเพียงครั้ง สองครั้ง เช่น นักร้อง นักแสดง หรือการแสดงผลงานศิลปะทั่วไป การใส่ชื่อผู้สร้าง ประกอบผลงานว่าศิลปินแล้ว ในความรู้สึกศิลปินเป็นคนที่ได้รับการยกย่องจากสังคม จากผลงานศิลปะเป็นที่ยอมรับ จนถึงขั้นเป็นอาชีพได้ทีเดียว เป็นความสามารถ ที่นอกเหนือจากคนทั่วไป ยกที่จะกำหนดโดยแน่ชัดได้ องค์กรยูเนสโกจึงได้กำหนด แนวทางผู้ที่สมควรเรียกว่า "ศิลปิน" ไว้ดังนี้

๑. ศิลปินควรจะเป็นผู้เลี้ยงชีพด้วยผลงานของตนเอง ในความเป็นจริง ข้อกำหนดนี้ไม่สามารถนำไปกำหนดผู้ที่สร้างงานศิลปะเป็นที่ยอมรับของสังคม ทุกคนได้ ซึ่งบางคนทำงานศิลปะเพื่อศิลปะ มิได้มีเป้าหมายเพื่อจะขายผลงาน
๒. ศิลปินควรมีวุฒิทางศิลปะ ซึ่งก็ช้กับกับความเป็นจริงเช่นกัน ศิลปิน พื้นบ้านที่ได้รับการยกย่องโดยองค์กรภาครัฐ เช่น จากสำนักงานคณะกรรมการการ วัฒนธรรมแห่งชาติ ยกย่องบุคคลที่มีความสามารถด้านศิลปะที่บ้าน ซึ่งไม่มีวุฒิ ทางการศึกษาศิลปะเลยและมีการศึกษาทั่วไปอยู่ในขั้นต่ำด้วยซ้ำ
๓. ศิลปินอาจเป็นผู้สอนศิลปะ อาจจะไม่มีความจำเป็นอีก เพราะศิลปิน บางท่านมิได้เป็นผู้สอนศิลปะโดยตรง
๔. ศิลปินจะต้องมีผลงานเสนอต่อสาธารณะเป็นที่ยอมรับ หรือมีผลงาน ตีพิมพ์ในวารสารที่เชื่อถือได้ ประเด็นแรกจะสอดคล้องกับความเป็นจริงเพราะ ศิลปินได้รับการยกย่องจากผลงานที่ปรากฏ

๔. ศิลปินควรจะต้องมีผลงานปรากฏในพิพิธภัณฑ์ศิลปะหรือหอศิลป์ ที่มีมาตรฐาน ปัจจุบันมีผลงานเฉพาะบางคนเท่านั้น จะนำมาเป็นข้อกำหนดที่แน่นอน ไม่ได้

๖. ศิลปินอาจจะได้รับรางวัลจากสถาบันศิลปะที่เชื่อถือได้

๗. ศิลปินที่ควรได้รับการยอมรับจากศิลปิน และวงการศิลปะในประเทศ เป็นสิ่งที่ดีเพราะศิลปินที่ได้รับการยกย่องจากสังคม ความสามารถที่แสดงให้เห็นว่ามีคุณค่ามากน้อยเพียงใด ไม่มีใครทราบได้เท่ากับคนที่อยู่ในวงการศิลปะนั้น ๆ

ทุกคนสามารถสร้างศิลปะได้ แต่ไม่สามารถเป็นศิลปินได้ทุกคน ศิลปิน ที่มีมาตรฐาน ที่ได้รับการยอมรับ เช่น ศิลปินชั้นเยี่ยม คือผู้ที่ได้รับรางวัลเหรียญทอง เกียรตินิยมอันดับหนึ่งจากศิลปะแห่งชาติสามครั้ง แสดงให้เห็นถึงความมานะ พยายามสร้างสรรค์งานสม่ำเสมอ และที่สำคัญการแสดงผลงานในผลงานแสดง ให้เห็นบุคลิกภาพ แนวคิด การสร้างงานเป็นของตัวเอง สามารถทำงานได้เหนือ กฎเกณฑ์ จากทฤษฎี และหลักการทางทฤษฎีพื้นฐานของศิลปะโดยทั่วไป การจะ เรียกใครว่า "ศิลปิน" เป็นบทบาทที่ควรทบทวน ซึ่งไม่มีใครรู้ดีเท่าตัวศิลปินเอง

คุณค่าในงานศิลปะ

คุณค่าของศิลปะเป็นตัวกำหนดมาตรฐานของงาน ผลงานแต่ละชิ้นมีคุณค่า หลายด้านด้วยกัน เช่น

๑. คุณค่าทางด้านวิชาการ ถ้าจะพูดและเขียนงานศิลปะชิ้นใดชิ้นหนึ่ง เป็นคุณค่าทางวิชาการทั้งสิ้น แต่เพื่อมิให้เกิดความซ้ำซ้อนจะกล่าวเฉพาะวัสดุ และวิธีการทำเท่านั้น ผลงานทั้งอดีตและปัจจุบัน ทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หรือศิลปะอื่น ๆ แสดงออกทางวัสดุหรือวิธีการ สามารถตอบ คำตอบทางวัสดุและวิธีการสร้างได้ทั้งสิ้น
๒. คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะที่มนุษย์สร้างเป็นการสะท้อนความรู้สึกความต้องการในขณะนั้น ศิลปะที่ถูกสร้างขึ้นเป็นการบันทึกเรื่องราวของมนุษย์ ทั้งในด้านอารมณ์ ความคิด ความสามารถ สิ่งแวดล้อม สถานการณ์ เหตุการณ์ ศิลปะสามารถจำแนกเป็นยุคสมัย สามารถจะบอกเรื่องราวของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

๓. คุณค่าทางความงาม รวมไปถึงความดี มองคุณค่าได้จากงานหลายประเภท เช่น ดนตรี ศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์อันเกิดจากความต้องการทางใจของมนุษย์ สื่อบันเทิงการแสดงออกทางภาวะอารมณ์ ที่ปรากฏให้เห็นในงานประเภทจิตรศิลป์เป็นหลัก และยังมีในศิลปะที่มีประโยชน์ใช้สอยด้านรูปแบบการใช้ลดหย่อนตกแต่งด้วยเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ อันมีคุณค่าทางความงามที่แฝงอยู่นอกเหนือจากประโยชน์ใช้สอยปกติ

๔. คุณค่าทางประโยชน์ใช้สอย เป็นผลมาจากความต้องการความสะดวกสบายใน การดำรงชีวิต ส่งผลไปสู่งานศิลปะที่หลากหลาย อันได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น

๕. คุณค่าทางศีลธรรม คือศิลปะที่เกิดจากความเชื่อ (ดูรายละเอียดในศิลปะศาสนา)

๖. คุณค่าทางสังคม คือศิลปะที่เกิดขึ้นจากกลุ่มสังคม ในทางความเชื่อทั้งในทางศาสนา และความเชื่ออื่น ๆ นอกจากนั้นเกิดขึ้นจากสังคมการติดต่อ ซึ่งมีไม่น้อยที่เป็นศิลปะที่มีได้เกิดจากพื้นฐานของเราเอง

๗. คุณค่าทางวัฒนธรรม (ดูรายละเอียดในศิลปะกับวัฒนธรรม)

๘. คุณค่าทางเศรษฐกิจ คือศิลปะที่เกิดขึ้นจากกลุ่มสังคม ช่วงระยะเวลาที่ฐานะทางเศรษฐกิจของคนในสังคมดี ศิลปะที่สร้างขึ้นจะมีขนาดใหญ่กว่าปกติ สร้างด้วยวัสดุที่มีค่า ได้แก่ ศิลปะทางศาสนา หรือที่เห็นได้ง่ายคนที่ต่างฐานะกัน บ้านเรือน สิ่งของเครื่องใช้ การแต่งกาย จะจำแนกฐานะได้ค่อนข้างชัดเจน

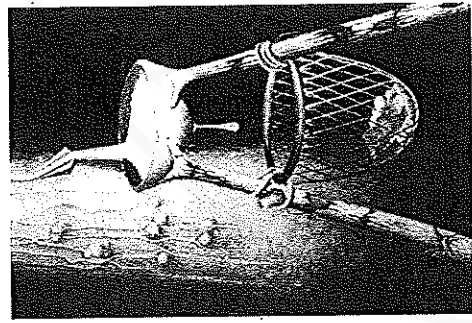
๙. คุณค่าทางปรัชญา ความหมายศิลปะแต่ละความหมาย ลัทธิศิลปะแต่ละลัทธิศิลปะที่เกิดจากความเชื่อทางศาสนา ศิลปะที่สร้างขึ้นด้วยปัจจัยเหล่านี้ แสดงให้เห็นปรัชญาโดยเจตนาทั้งสิ้น

๑๐. คุณค่าทางสภาพภูมิศาสตร์ เป็นดินฟ้าอากาศ ถ้าหากพิจารณาลักษณะบ้านเรือนแต่ละภาคของไทยจะไม่เหมือนกัน การสร้างบ้านชนบททางภาคเหนือ ช้างบนใหญ่ช้างล่างเล็ก เพื่อป้องกันไม่ให้ลมหนาวเข้าตัวบ้าน การสร้างบ้านทางภาคกลางข้างล่างใหญ่ บนเล็ก เพื่อให้ลมเข้าไประบายความร้อนภายในบ้านผ่าน ลูกกรงส่วนบนโค้งงาย บ้านเรือนทางภาคใต้มีต้นเสา ก็แสดงให้เห็นสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มป้องกันไม่ให้เสาตูดความชื้นจากพื้นดิน ในงานศิลปะประเภทจิตรกรรมภาพทิวทัศน์ ก็ยังสามารถบอกสภาพภูมิศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

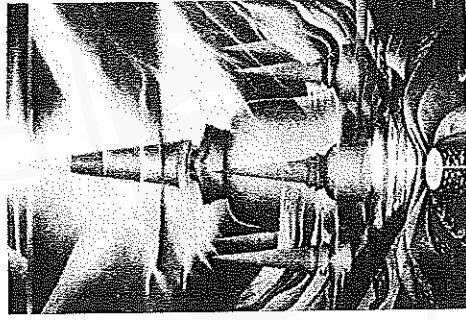
๑๑. คุณค่าทางเชื้อชาติ แต่ละชาติจะแสดงเอกลักษณ์ทางเชื้อชาติทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหา จากจิตรกรรม ประติมากรรม ประเภทคนเหมือน แม้แต่จิตรกรรมประเภทการ์ตูน ยังมองออกทางเชื้อชาติว่าเป็นของไทย ของฝรั่ง ของญี่ปุ่น สถาปัตยกรรมทางศาสนา โบสถ์ไทย โบสถ์คริสต์ มัสยิดมุสลิม ศาลเจ้าของจีน ก็แสดงให้เห็นถึงเชื้อชาติเช่นกัน ฯลฯ

ผู้ปริโภคนงานศิลปะ

ผู้ปริโภคนงานศิลปะทั้งผู้ชมและผู้ใช้งานศิลปะ ไม่มีปัญหาสำหรับศิลปะในชีวิตประจำวัน เช่น การแต่งกาย การจัดตกแต่งบ้านเรือน แต่ผลงานที่เรียกว่าศิลปะเพื่อศิลปะเป็นปัญหาสำหรับคนส่วนมากในด้านความเข้าใจ คือมีมุมมองงานศิลปะประเมินค่างานศิลปะที่ความเหมือนที่แสดงออกทางทักษะ ปัจจุบันมิได้ถือว่าเป็นงานศิลปะที่ดี เพราะทุกคนล้วนสามารถฝึกฝนได้ การเขียนภาพเหมือนเปรียบเหมือนกับการคัดลายมือ ตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งวันเซนต์ แวนโก๊ะ ศิลปินเอกของโลก ยิ่งกล่าวถึงงานศิลปะว่า “ศิลปะคือสิ่งที่ไม่สามารถสร้างสรรค์ด้วยมือ แต่เป็นสิ่งที่ถูกเคียวและหลั่งมาจากส่วนลึกของจิตวิญญาณ อันก่อปรด้วยหลักวิชาการ และความเฉลียวฉลาดด้วย” เพราะฉะนั้นศิลปะจะต้องเกิดจากอารมณ์ ความรู้สึก และปัญญา อย่างไรก็ตามก็ มิใช่ทักษะเรื่องฝีมือเพียงอย่างเดียว ผู้ที่ดูงานจึงควรดูด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ความคิดทางปัญญา เช่นเดียวกับผู้สร้าง อย่างน้อยควรดูว่าอะไรคือ การสร้างสรรค์ ปัญญาของผู้สร้าง และมีความรู้สึกอะไร ได้รับความงานนั้น การดูศิลปะที่ความเหมือนจะได้คุณค่าเพียงผิวเผินเท่านั้น ตรงข้ามการดูศิลปะที่ต้องตีความเหมือนกับการแก้ปัญหาที่ซับซ้อน ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้เหตุผล อย่างมีระบบ เป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับมนุษย์ เป็นการดูด้วยปัญญา และไม่จำเป็นต้องคิดว่าดูถูก ตีความถูกหรือไม่ ถ้าเราสามารถตีความด้วยเหตุผลก็เพียงพอแล้ว เช่น ภาพผลงานของนักศึกษาศิลปะศึกษา ปี ๒๕๔๔ สองภาพนี้ คงจะไม่ใช่ เป็นเรื่องยากในการค้นหาคำตอบ

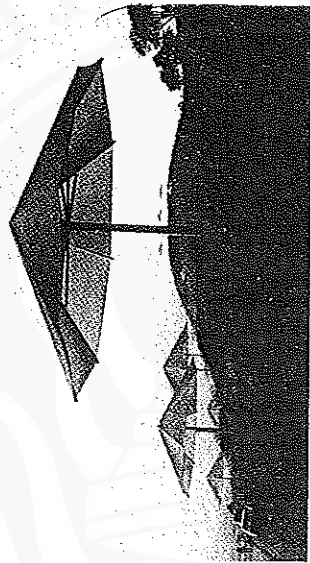
ผลงานของ : สุไล บุญยัง
รหัสศิลปะ ๒. จิตรกรรมสีน้ำมัน ๗๐ x ๙๐ ซม.

ผลงานของ : บุญฤทธิ์ สงพรทมนต์
สถาบันศิลปะเมือง ๑. จิตรกรรมสีน้ำมัน ๑๐๐ x ๗๕ ซม.

ในรายวิชาสุนทรียภาพของชีวิต ได้ยกตัวอย่างโดยใช้สถานการณ์สมมุติว่า หากวันสถาปนาสถาบัน กำหนดจัดงานใหญ่ ภูเขาหมวย และสี่เหลี่งสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของสถาบัน ถ้าหากนำผ้าสี่เหลี่ง สีแดงไปคลุมภูเขาหมวยจะ如何使用เงินมาก ได้ถามนักศึกษาว่างานนี้มีคุณค่าอะไร หรือเราจะทำอะไรจากงานนี้นักศึกษางาน อาจจะมีผู้สอนด้วยความไม่ปกติ และได้ถามว่าสื่อประเภทหนังสือพิมพ์วิทยุ ทีวี ออกข่าวไหม ? คนที่อยู่ในเมือง ต่างอำเภอ คนจังหวัดทั่วรัที่ผ่านไปมาจะดูไหม ? การจรรยาเป็นอย่างไร ? ร้านอาหารสวัสดิการเป็นอย่างไร ? ทหารเร่ แผงลอยทั้งภายในภายนอกเกิดขึ้นเพราะกิจกรรมนี้มากไหม ? แม้เอาผ้าคลุมภูเขาออกแล้วคนจะมอดูหรือไม่ ? สถานการณ์สมมุติที่ยกตัวอย่างนี้ คริสโต ศิลปินชาวบัลแกเรีย มีปรัชญาในการทำงานว่า ศิลปะที่ดีต้องนำเศรษฐกิจมาสู่ชุมชน ได้ทำมาแล้วในสหรัฐอเมริกา และยังสร้างผลงานประเภท มโนทัศน์ศิลปะ (Conceptual Art) และศิลปะการจัดวาง (Installation Art) หลายครั้ง เช่น ประติมากรรมยักษ์สี่เหลี่ง ที่ปักไว้ตามเนินเขารัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกา

ร่วมสิ้นเงิน ปักไว้ตามภูเขาของแม่น้ำชาติ ประเทศญี่ปุ่น แสดงเมื่อวันที่ ๙ - ๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๔ (ร่วมแต่ระดับที่มีขนาดสูง ๒๐ ฟุต กว้าง ๒๘ ฟุต จำนวนทั้งหมด ๑,๓๔๐ ต้น) ใช้เงินทั้งหมด ๒๖ ล้านดอลลาร์ ใช้เวลาเตรียมการถึง ๗ ปี ส่วนเงินที่เขาใช้ก็ได้มาจากการขายสภาพลายเส้นของโครงการนี้ คงหาค่าตอบแทนไม่ยากกว่าประโยชน์และคุณค่าของงานอยู่ที่ไหน

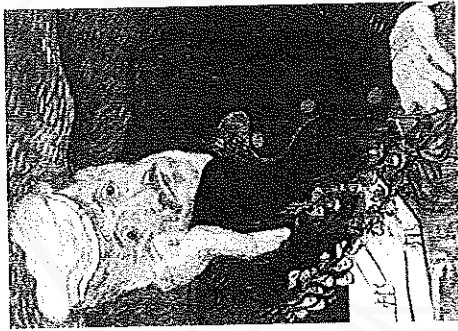

ผลงานที่ศิลปินได้สร้างขึ้นมีความหลากหลาย ตามแนวคิดของแต่ละบุคคล ซึ่งผู้ดูมีจำเป็นต้องทำความเข้าใจทุกอย่าง แต่ให้เข้าใจว่าการสร้างงานแต่ละชิ้น แสดงภูมิปัญญาและศักยภาพสูงสุดของศิลปิน บางคนจะเห็นและชอบงานศิลปะบางแนว บางลัทธิ จึงสะสมงานเหล่านั้น งานบางชิ้น บางคนไม่เห็นคุณค่า จะต้องเสียเงินจำนวนมากเพื่อที่จะได้มาไว้ในครอบครอง เช่น นักสะสมงานชาวญี่ปุ่นทุ่มเงินประมูลภาพเหมือนนายแพทย์กาศะ ซึ่งเขียนโดย วินเซนส์ แวนโก๊ะ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๓ เป็นจำนวนเงินถึง ๘๒.๕ ล้านดอลลาร์ ทั้งนี้ค่าของงานไม่ใช่ขึ้นอยู่กับราคา แต่ขึ้นอยู่กับความพอใจ และการเห็นคุณค่าในงานนั้น ดังคำกล่าวที่ว่า

“การสร้างสรรคัลสิ่งตีพิมพ์ค่า
ราคาคือการรับรู้ที่ใจ
จะกำหนดเป็นราคาหาได้ไม่
จะตีค่าเป็นเท่าไรไม่ได้เลย”

บรรณานุกรม

- ชะลูด นิมเสมอ. (2531) องค์ประกอบศิลปะ. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์.
- เทพศิริ สุขโสภา. (2518) ความเข้าใจเกี่ยวกับศิลปะ. พระนคร : สยามปริทัศน์.
- ประภัสสร นิยมธรรม. (2522) ศิลปะเด็กในเชิงจิตวิทยา. กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- พระเทพวิสุทธิเมธี. (2527) ธรรมสำหรับครู. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. กระทรวงศึกษาธิการ.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2539) โลกศิลปะ. กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อ แกรมมี.
- _____ . (2532) ศิลปะกับชีวิต. กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อ แกรมมี.
- _____ . (2532) ศิลปะร่วมสมัย จดหมายเหตุ. กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อ แกรมมี.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (ม.ป.ป) ศิลปะศึกษา. กรุงเทพมหานคร : พายัพ ออฟเซ็ท พริ้นต์.
- ส. ศิษย์คณะศ. (2525) ศิลปะเข้าใจง่าย ฉบับปรับปรุงพัฒนา.
- สงวน รอดบุญ. (2514) ศิลปะกับมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย.
- สุชาติ สุทธิ. (2540) มอรู้ดูออกทางศิลปกรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พัฒนาศาสนา.
- สถาบันราชภัฏสวนดุสิต. (2542) คุณภาพของชีวิต. โครงการตำรามหาวิทยาลัย การศึกษาทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอิร์ท เวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2542
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. การศึกษากับสังคมไทย : อยู่อย่างไทยในสมัยที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : เดลิกไทย, 2525.
- _____ . ปรัชญากับการศึกษาของไทย : อยู่อย่างไทยสมัยศตวรรษที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : เดลิกไทย, 2525.
- อารี สุทธิพันธ์. ศิลปะกับมนุษย์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2519.

ภาพนายแพทย์การ์เซต เขียนโดยวินเซนต์ แวนโก๊ะ
ที่นักธุรกิจชาวญี่ปุ่นประมูลไปในราคา ๘๒.๕ ล้านดอลลาร์
เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๓

ผู้สร้างสรรค์ศิลปะทุกสาขาทุกระดับจึงเป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่อง เพราะเป็นผู้สร้างความงามใหม่ในสิ่งแวดล้อม ให้บุคคล ให้สังคม ทั้งในด้าน ประโยชน์ ประเทืองใจ ประเทืองปัญญา รวมถึงนักคิด นักทฤษฎีทางศิลปะ ครูผู้สอน ศิลปะทุกชั้นทุกระดับสิ่งทีคนเหล่านี้ได้สร้างสรรค์ความงามสู่มวลมนุษย์จะถูกนำไปสู่การถ่ายทอดขยายพันธุ์ สู่คนรุ่นต่อไปที่ไม่มีวันตาย เหมือนกับที่อาจารย์จุมพล วัฒนบุญย์ แห่งมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ฝากน้ำผึ้งรวงมาให้ผู้เขียน เมื่อ วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๔๗ และเขียนคำกลอนกำกับมาด้วยว่า

“น้ำผึ้งแห่งขอมติไม่มีพิษ ต้มออกฤทธิ์เร็วแรงแข่งนิกหนา

หายแห่งหายโยทยาโรยา หวังนภาพเพื่อยาชุ่มาเทอญ

ผู้เขียนอ่านข้อความนี้ เพียงครั้งเดียวสามารถจำได้ และคงจะอยู่ในความ

ทรงจำตลอดไป นี่แหละคือ “ศิลปะ”